

Η γνωστική βάση της γλώσσας: Γλώσσα και Σκέψη

1.0. Ανασκόπηση

Το πρώτο κεφάλαιο εισάγει τον αναγνώστη σε ορισμένες θεμελιώδεις αρχές της γλώσσας και της γλωσσολογίας. Αρχικά θα δούμε τη γλώσσα ως ένα σύστημα επικοινωνίας και όπως όλα τα συστήματα επικοινωνίας έτσι και η γλώσσα χρησιμοποιεί σημεία. Η συστηματική μελέτη των σημείων αποτελεί αντικείμενο της Σημειωτικής, η οποία αναλύει γλωσσικά και μη γλωσσικά συστήματα της ανθρώπινης επικοινωνίας καθώς και την επικοινωνία των ζώων.

Στη Σημειωτική διακρίνονται τρία είδη σημείων: οι ενδείκτες (indices), οι εικόνες (icons) και τα σύμβολα (symbols). Οι τρεις αυτοί τύποι σημείων αντιπροσωπεύουν τρεις διαφορετικές δομικές αρχές συσχέτισης της μορφής και του περιεχομένου. Η ανθρώπινη γλώσσα ξεχωρίζει από τα άλλα συστήματα σημείων ως προς το ότι χρησιμοποιεί και τις τρεις δομικές αρχές, αλλά κυρίως τα συμβολικά σημεία.

Το κεφάλαιο αυτό επίσης θα εξετάσει όχι μόνο τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα καθιστά δυνατή την επικοινωνία, αλλά και το πώς η γλώσσα καθρεφτίζει τον εννοιολογικό κόσμο του ανθρώπου. Ο εννοιολογικός κόσμος αποτελείται, μεταξύ άλλων, από εννοιολογικές κατηγορίες, οι οποίες είναι κατά πολύ πλουσιότερες από το σύστημα των γλωσσικών σημείων. Πάρα πολλές, αν και όχι όλες, από τις εννοιολογικές κατηγορίες δημιουργούν γλωσσικές κατηγορίες. Οι γλωσσικές κατηγορίες όχι μόνο μας βοηθούν στην επικοινωνία, αλλά ταυτόχρονα μας επιβάλλουν και μια συγκεκριμένη θεώρηση του κόσμου.

1.1. Εισαγωγή: Συστήματα σημείων

Οι άνθρωποι είμαστε κοινωνικά όντα και επιθυμούμε να μοιραζόμα-

στε πληροφορίες με τους άλλους γι' αυτά που υπάρχουν στο μυαλό μας: αυτά που βλέπουμε, που πιστεύουμε, που γνωρίζουμε, που αισθανόμαστε, που θέλουμε να κάνουμε ή που κάνουμε αυτή τη στιγμή. Αυτό το επιτυγχάνουμε με πολλούς τρόπους: ανυψώνοντας τα φρύδια μας για να δηλώσουμε την έκπληξή μας, σχηματίζοντας με τα χέρια μας το περίγραμμα μιας γυναίκας και εκφράζοντας τις σκέψεις μας με την ομιλία. Όλοι αυτοί οι τρόποι έκφρασης γίνονται κατανοητοί σε μας ως “σημεία” κάποιων πραγμάτων. Με την ευρύτερή του έννοια, **το σημείο** (sign) είναι δυνατό να ορισθεί ως μία μορφή που παραπέμπει σε κάτι άλλο, σ' αυτό που γίνεται κατανοητό ως η σημασία του. Για παράδειγμα, η ανύψωση των φρυδιών ερμηνεύεται ως σημείο έκπληξης, ενώ το φύσημα της μύτης συνήθως δεν εκλαμβάνεται ως κάποιο σημείο με σημασία, αλλά μπορεί να μεταλλαχθεί σε ένα τέτοιο σημείο όταν χρησιμοποιείται σκόπιμα ως έκφραση διαμαρτυρίας. Τα τρία παραπάνω παραδείγματα απεικονίζουν τους τρεις διαφορετικούς τύπους σημείων, δηλαδή τα ενδεικτικά, τα εικονικά και τα συμβολικά σημεία.

Ένα **ενδεικτικό σημείο** (indexical sign) ή ένας **ενδείκτης** (index) δείχνει κάτι στο άμεσο περιβάλλον του, όπως προκύπτει από την ετυμολογία της λατινικής λέξης *index* ‘δείκτης (χειριού)’. Η πιο ξεκάθαρη περίπτωση ενός ενδεικτικού σημείου είναι μια πινακίδα της τροχαίας που δείχνει την κατεύθυνση για την επόμενη πόλη όπως π.χ. για τη Θεσσαλονίκη. Η πινακίδα ουσιαστικά σημαίνει: “ακολουθήστε αυτή την κατεύθυνση για να φτάσετε στη Θεσσαλονίκη”. Αλλά και εκφράσεις του προσώπου όπως η ανύψωση ή το σμίξιμο των φρυδιών είναι επίσης ενδεικτικά σημεία, δηλαδή “δείχνουν” τις εσωτερικές συναισθηματικές καταστάσεις της έκπληξης ή του θυμού ενός ανθρώπου.

Ένα **εικονικό σημείο** (iconic sign) ή **εικόνα**, (icon) (από την ελληνική λέξη *εικόνα*) δίνει μια οπτική, ακουστική ή οποιαδήποτε άλλη εικόνα του πράγματος στο οποίο παραπέμπει. Ένα εικονικό σημείο είναι παρόμοιο με το πράγμα που εκπροσωπεί. Η πινακίδα έξω από ένα σχολείο, που προειδοποιεί τους οδηγούς να προσέχουν τα παιδιά, δείχνει δυο ή τρία παιδιά που διασχίζουν το δρόμο σε μια διάβαση. Φυσικά η εικόνα αυτή είναι εν μέρει ρεαλιστική, εφόσον σε κάποια δεδομένη στιγμή είναι δυνατό να διασχίζουν το δρόμο ένα ή περισσότερα παιδιά. Παρ' όλα αυτά η ερμηνεία της πινακίδας είναι ξεκάθαρη. Η ιδέα του κινδύνου που μπορεί να προκληθεί από ζώα που διασχίζουν τους δρόμους επίσης αποδίδεται με εικονικά σημεία όπως εικόνες αγελάδων, ελαφιών, χηνών, αλόγων κλπ. Εικόνες φορητών, αυτοκινήτων,

τρακτέρ, δικύκλων, ποδηλατόδρομων, ποταμών, γεφυρών, κατολισθήσεων, στροφών, επικίνδυνων στροφών κλπ. συνήθως αποδίδονται εικονικά. Και βέβαια, εικονικά επίσης σημεία είναι το παράδειγμα που αναφέρθηκε παραπάνω, δηλαδή ο σχηματισμός με τα χέρια μιας γυναίκειας φιγούρας, καθώς και η περιγραφή με το δάχτυλο μιας ελικοειδούς σκάλας.

Σε αντίθεση με τα ενδεικτικά και τα εικονικά σημεία, σ' ένα **συμβολικό σημείο** (symbolic sign) ή **σύμβολο** (symbol) δεν υπάρχει ένας φυσικός δεσμός μεταξύ της μορφής και του πράγματος που εκπροσωπεί, παρά μόνο ένας συμβατικός δεσμός. Η πινακίδα της τροχαίας με το ανεστραμμένο τρίγωνο αποτελεί ένα τέτοιο σύμβολο: δεν υπάρχει δηλαδή φυσικός δεσμός ανάμεσα στη μορφή του και τη σημασία του που δηλώνει “παραχώρηση προτεραιότητας”. Ο δεσμός ανάμεσα στη μορφή και τη σημασία του είναι καθαρά συμβατικός. Το ίδιο ισχύει για τα στρατιωτικά εμβλήματα, για το σύμβολο του ευρώ (€), σχεδόν για όλες τις σημαίες και, φυσικά, για το μεγαλύτερο μέρος της γλώσσας. Έτσι δεν υπάρχει απολύτως κανένας φυσικός δεσμός ανάμεσα στη μορφή της λέξης *έκπληξη* και στη σημασία της. Ο όρος *συμβολικός*, έτσι όπως χρησιμοποιείται στη γλωσσολογία, σημαίνει ότι οι άνθρωποι έχουν ομόφωνα “αποδεχτεί” την αντιστοιχία μιας συγκεκριμένης μορφής με μια συγκεκριμένη σημασία. Αυτή η έννοια του *συμβολικού* έχει τις ρίζες της στην αρχική σημασία της Ελληνικής λέξης *σύμβολον* “δείγμα αναγνώρισης” που χρησιμοποιούσαν μεταξύ τους δύο επισκέπτες ή φίλοι, π.χ. ένα δακτυλίδι κομμένο στα δύο, που τους επέτρεπε να αναγνωρίσουν ο ένας τον άλλον μετά από πολύ καιρό ενώνοντας τα δύο κομμάτια και ελέγχοντας αν ταιριάζουν. Και τα δύο κομμάτια του δακτυλιδιού είναι αναπόσπαστα δεμένα όπως ακριβώς η μορφή μιας λέξης με τη σημασία της.

Η επιστήμη που μελετά τα συστήματα σημείων σ' όλες τους τις εκφάνσεις είναι η **Σημειωτική** (Semiotics) (από την Ελληνική λέξη *σημείον*). Η ανθρώπινη γλώσσα είναι, φυσικά, το πιο περίτεχνο σύστημα σημείων που είναι δυνατό να μελετηθεί, αλλά η Σημειωτική μελετά επίσης και άλλες μορφές ανθρώπινης και μη ανθρώπινης επικοινωνιακής συμπεριφοράς όπως χειρονομίες, αμφίεση, τήρηση αποστάσεων κλπ. Αλλά και τα ζώα έχουν επίσης εξαιρετικά περίτεχνα συστήματα σημείων. Για παράδειγμα, οι μέλισσες επικοινωνούν με πολύπλοκες χορευτικές φιγούρες για να δηλώσουν στις άλλες μέλισσες την κατεύθυνση, την απόσταση και την ποσότητα της πηγής του νέκταρ. Οι πίθηκοι

χρησιμοποιούν ένα σύστημα εννέα διαφορετικών κραυγών για να εκφράσουν πόσο μακριά και πόσο μεγάλος είναι ένας ενδεχόμενος κίνδυνος. Οι φάλαινες χρησιμοποιούν ένα σύστημα τραγουδιών, μολονότι οι βιολόγοι δεν έχουν ακόμα πετύχει να αποκωδικοποιήσουν τα σημεία τους. Αυτά τα συστήματα επικοινωνίας είναι σχεδόν αποκλειστικά ενδεικτικά. Για παράδειγμα, μια μέλισσα μπορεί να πληροφορήσει μια άλλη για την πηγή του νέκταρ που είναι κοντά της, αλλά δεν μπορεί να εκφράσει ότι στο μέλλον είναι δυνατό να βρεθεί περισσότερο νέκταρ. Αλλά και η ποικιλία των ενδεικτικών τους σημείων περιορίζεται στην οριζόντια διάσταση. Ένα πείραμα που έγινε στην Πίζα απέδειξε ότι οι μέλισσες δεν μπορούσαν να πληροφορήσουν τις άλλες μέλισσες που βρίσκονταν στο κάτω μέρος του πύργου της Πίζας για το απόθεμα του νέκταρ που είχε τοποθετηθεί στην κορυφή.

Ανάμεσα στους τρεις τύπους σημείων υπάρχει μια αφαιρετική ιεράρχηση. Τα ενδεικτικά σημεία είναι τα πιο “πρωτόγονα” αλλά και τα πιο περιορισμένα από την άποψη ότι αφορούν το “εδώ” και “τόρα”. Εντούτοις, τα ενδεικτικά σημεία είναι ευρέως διαδεδομένα στην ανθρώπινη επικοινωνία, όπως για παράδειγμα στη γλώσσα του σώματος, στα σήματα της τροχαίας ή σε άλλα σήματα και σε τομείς όπως η διαφήμιση. Τα περισσότερα εμπορικά προϊόντα είναι υπερβολικά ανιαρά ώστε να είναι ελκυστικά, έτσι χρειάζεται να συνδεθούν με κάποιο πιο ελκυστικό περιβάλλον. Για παράδειγμα, τα τσιγάρα Marlboro έχουν ενδεικτικά συνδεθεί με την περιπετειώδη ζωή του Αμερικανού καουμπόι.

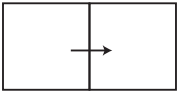
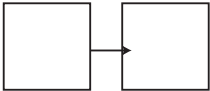
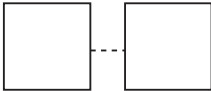
Τα εικονικά σημεία είναι πολυπλοκότερα, γιατί για την κατανόησή τους απαιτείται η αναγνώριση της ομοιότητάς τους. Ο εικονικός δεσμός της ομοιότητας είναι απαραίτητο να καθιερωθεί συνειδητά από τον παρατηρητή. Η εικόνα μπορεί να προσομοιάζει αρκετά, όπως παραδείγματος χάρη οι εικόνες των αγίων που λατρεύονται στη Ρωσική και στην Ελληνική Ορθόδοξη εκκλησία ή μπορεί να είναι αρκετά αφηρημένες όπως οι τυποποιημένες εικόνες ανδρών και γυναικών στις τουαλέτες, οι εικόνες αυτοκινήτων ή αεροπλάνων στη σήμανση των δρόμων. Οι εικόνες πιθανότατα δε συναντώνται στο βασίλειο των ζώων.

Τα συμβολικά σημεία αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο των ανθρώπων. Οι άνθρωποι έχουν περισσότερες επικοινωνιακές ανάγκες από το να δείχνουν και να αντιγράφουν απλά τα πράγματα. Εξάλλου επιθυμούμε να μιλάμε για πράγματα που από τη φύση τους είναι πιο αφηρημένα όπως π.χ. για παρελθοντικά και μελλοντικά γεγονότα, για αντικείμενα που είναι μακριά μας, για ελπίδες για την ειρήνη κλπ. Αυ-

τό μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω συμβόλων τα οποία οι άνθρωποι σ' όλο τον κόσμο έχουν δημιουργήσει με σκοπό να μεταδώσουν όλες τις πιθανές τους σκέψεις. Το πιο περίτεχνο σύστημα συμβολικών σημείων είναι η φυσική γλώσσα σε όλες της τις εκφάνσεις: η πλέον καθολικά διαδεδομένη μορφή είναι η προφορική μορφή της γλώσσας και σε μια συγκεκριμένη φάση του πολιτισμού και της διανόησης αναπτύσσεται η γραπτή μορφή της γλώσσας. Όσοι όμως στερούνται της ακοής έχουν αναπτύξει έναν κώδικα επικοινωνίας που εν πολλοίς βασίζεται σε συμβατικούς συσχετισμούς μεταξύ χειρονομιών και εννοιών.

Οι τρεις τύποι σημείων αναπαρίστανται στον Πίνακα 1 και αντανακλούν τις γενικές αρχές της συσχέτισης μορφών και σημασιών.

Πίνακας 1. Είδη δεσμών των τριών τύπων σημείων

Ενδεικτής	Εικόνα	Σύμβολο
μορφή σημασία	μορφή σημασία	μορφή σημασία
		
γειννίαση	ομοιότητα	συμβατικότητα

Τα ενδεικτικά σημεία αντανακλούν μια γενικότερη αρχή, σύμφωνα με την οποία τα γειννιάζοντα αντικείμενα μπορούν να αντιπροσωπεύουν το ένα το άλλο. Για παράδειγμα, ένα έργο τέχνης είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον καλλιτέχνη και, συνεπώς, μπορεί να λεχθεί κάτι όπως *Είμαι περίεργος να δω Ελ Γκρέκο*. Τα εικονικά σημεία αντανακλούν τη γενικότερη αρχή που χρησιμοποιεί την εικόνα στη θέση του πραγματικού αντικειμένου. Οι αγρότες επί αιώνες εφαρμόζουν αυτή τη στρατηγική βάζοντας σκιάχτρα στους αγρούς τους, έτσι ώστε τα πουλιά να τα εκλαμβάνουν για αληθινούς εχθρούς. Τα συμβολικά σημεία επιτρέπουν στο ανθρώπινο μυαλό να ξεπεράσει τους περιορισμούς της γειννίασης και της ομοιότητας και να καθιερώσει συμβολικούς δεσμούς ανάμεσα σε μια οποιαδήποτε μορφή και σε οποιαδήποτε σημασία. Έτσι, το τριαντάφυλλο αντιπροσωπεύει την αγάπη και η κουκουβάγια τη σοφία. Αυτές οι τρεις αρχές της ενδεικτικότητας, της εικονικότητας και της συμβολικότητας διέπουν τη δόμηση της γλώσσας. Αυτό θα αποτελέσει το θέμα της επόμενης ενότητας.

1.2. Δομικές αρχές της γλώσσας

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, υπάρχουν τρία είδη σημείων: τα ενδεικτικά, τα εικονικά και τα συμβολικά. Όλη σχεδόν η γλώσσα είναι συμβολική καθώς η σχέση ανάμεσα στις λέξεις και στη σημασία τους δε βασίζεται στη γειτνίαση ή στην ομοιότητα (εκτός ίσως από τις λέξεις για τους ήχους που βγάζουν τα ζώα), αλλά στη συμβατικότητα. Όμως μέσα σ' αυτό το σύνθετο σύστημα συμβόλων, που λέγεται γλώσσα, μπορούμε επίσης να αναγνωρίσουμε ενδεικτικές, εικονικές και συμβολικές αρχές. Για παράδειγμα, μπορούμε να αναγνωρίσουμε λέξεις των οποίων η αποκλειστική λειτουργία είναι “να δείξουν”. Ορισμένα προτασιακά μοντέλα δείχνουν με εικονικό τρόπο “ομοιότητα” ως προς τη σειρά που έχουν τα πράγματα στην πραγματικότητα. Τέλος, από τη στιγμή που οι μορφές λέξεων (σύμβολα) επιλέχθηκαν αυθαίρετα μπορούν να μπουν η μια δίπλα στην άλλη για να σχηματίσουν νέες λέξεις των οποίων η σημασία είναι διαφανής.

1.2.1. Η αρχή της ενδεικτικότητας στη γλώσσα

Η **αρχή της ενδεικτικότητας** (principle of indexicality) μας επιτρέπει να “δείξουμε” πράγματα στον κύκλο των ενδιαφερόντων μας. Θεωρούμε ότι αποτελούμε το κέντρο του κόσμου και οτιδήποτε είναι γύρω μας το βλέπουμε από τη δική μας οπτική γωνία. Αυτή η **εγωκεντρική** (egocentric) άποψη για τον κόσμο φαίνεται και στον τρόπο που χρησιμοποιούμε τη γλώσσα. Όταν μιλάμε, η θέση μας στο χώρο και στο χρόνο λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για τον εντοπισμό άλλων πραγμάτων στο χώρο και στο χρόνο. Η θέση που βρισκόμαστε συνιστά το *εδώ* και ο χρόνος που μιλάμε το *τώρα*. Αν, για παράδειγμα, έλεγα, *Ο γείτονάς μου είναι εδώ τώρα*, ο συνομιλητής μου θα ήξερε ότι “εδώ” είναι το μέρος όπου εγώ είμαι και “τώρα” είναι ο χρόνος στον οποίο μιλώ. Αυτό θα ίσχυε ακόμα και για μια υπερατλαντική τηλεφωνική συνδιάλεξη στην οποία υπονοείται ο χώρος και ο χρόνος του ομιλητή και όχι του ακροατή. Χώροι πέραν των δικών μας περιγράφονται σαν *εκεί* ή αν βρίσκονται ακόμα μακρύτερά μας σαν *πέρα εκεί*. Κατά τον ίδιο τρόπο χρόνοι διαφορετικοί από το παρόν αναφέρονται σαν *τότε* που μπορεί να αφορά στο παρελθόν όπως στην πρόταση *Τότε παντρεύτηκαν* ή στο μέλλον όπως *Τότε θα αποκτήσουν παιδιά*.

Λέξεις όπως *εδώ*, *εκεί*, *τώρα*, *τότε*, *σήμερα*, *αύριο*, *αυτό*, *εκείνο*, *έρχομαι* και *πηγαίνω* καθώς και οι προσωπικές αντωνυμίες *εγώ*, *εσύ* και

εμείς ονομάζονται δεικτικές εκφράσεις. Οι **δεικτικές εκφράσεις** (deictic expressions) (από το ελληνικό *δείκτης*, από το ρήμα *δείκνυμι* ‘δείχνω’) συνδέονται με το ΕΓΩ του ομιλητή ο οποίος επιβάλλει τη δική του προοπτική στον κόσμο. Η κατανόηση των δεικτικών εκφράσεων εξαρτάται άμεσα από την περίσταση στην οποία χρησιμοποιούνται. Χωρίς να γνωρίζει κανείς το εξωγλωσσικό περιβάλλον της αντίστοιχης περιστασης, η παρακάτω πρόσκληση *Μαζική πορεία διαμαρτυρίας αύριο στις δέκα. Τόπος συνάντησης εδώ!* που είναι γραμμένη σ’ ένα φυλλάδιο που βρέθηκε σ’ ένα τρένο και καλεί τον κόσμο σε απεργία στερείται σημασίας.

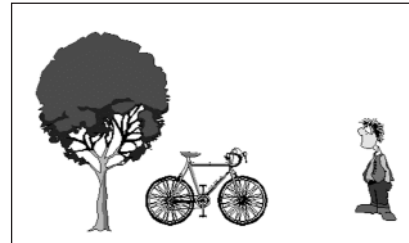
Το ΕΓΩ επίσης λειτουργεί ως “δεικτικό κέντρο” που εντοπίζει πράγματα στο χώρο όπως *Το σπίτι είναι μπροστά μου*. Ακόμα και πολύ μεγαλύτερα πράγματα από το άτομο είναι δυνατό να εντοπιστούν σε σχέση με το ομιλούν εγώ. Αν πούμε *ο Λευκός Πύργος είναι ακριβώς μπροστά μου*, προσποιούμαστε ότι το πρόσωπο που μιλά και όχι ο Λευκός Πύργος αποτελεί το σταθερό σημείο αναφοράς αυτού του κόσμου. Επίσης, είναι δυνατό, όταν παρατηρούμε τα πράγματα, να τα δούμε από την οπτική γωνία του ακροατή. Αυτό ακριβώς κάνουν συνεχώς οι ξεναγοί στα τουριστικά λεωφορεία όταν λένε *Καθώς πλησιάζουμε στον καθεδρικό του St. Paul, ο πύργος του Λονδίνου είναι στα αριστερά σας*.

Το ΕΓΩ επιπλέον λειτουργεί ως το δεικτικό κέντρο που εντοπίζει τα πράγματα σε σχέση με κάποια άλλα. Συνεπώς, όταν ο ομιλητής λέει *Το ποδήλατο είναι πίσω από το δέντρο*, τραβά μια νοητή γραμμή από τον εαυτό του στο δέντρο και εντοπίζει το ποδήλατο πίσω από το δέντρο, όπως φαίνεται στην Εικόνα 1α. Όταν ο ομιλητής μετακινείται στην άλλη πλευρά του δρόμου, ο **δεικτικός προσανατολισμός** του (deictic orientation) αλλάζει επίσης και το ποδήλατο τώρα είναι μπροστά από το δέντρο, όπως φαίνεται στην Εικόνα 1β. Τα δέντρα είναι διαφορετικά από τις κατασκευές κτιρίων και αυτοκινήτων, των οποίων η εμπρόσθια και οπίσθια όψη διακρίνονται εύκολα εξαιτίας της φύσης τους. Συνεπώς, η θέση του ποδήλατου σε σχέση με το αυτοκίνητο δεν επηρεάζεται από την οπτική γωνία του ομιλητή, όπως φαίνεται στις Εικόνες 1γ και 1δ. Οτιδήποτε κι αν κάνει ο ομιλητής στην Εικόνα 1γ, το ποδήλατο παραμένει πίσω από το αυτοκίνητο, επειδή θεωρούμε εκείνο το μέρος του αυτοκινήτου ως ‘το πίσω μέρος του’.

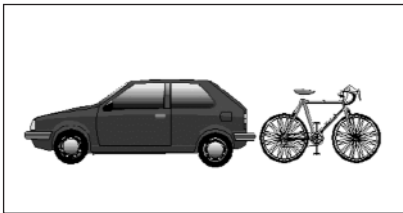
Ο **εγγενής προσανατολισμός** (inherent orientation) που αποδίδουμε σε κατασκευές, όπως το αυτοκίνητο στις Εικόνες 1γ και 1δ, αποτελεί

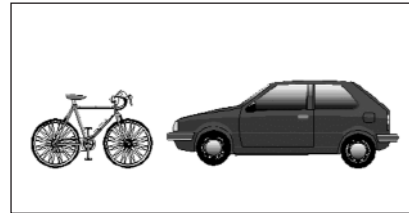
α. το ποδήλατο πίσω από το δέντρο

β. το ποδήλατο μπροστά από το δέντρο

γ. το ποδήλατο πίσω από το αυτοκίνητο

δ. το ποδήλατο μπροστά από το αυτοκίνητο

Εικόνα 1. Δεικτικός προσανατολισμός (α, β) και εγγενής προσανατολισμός (γ, δ)

μια προέκταση του σώματός μας: το μπροστινό μέρος του αυτοκινήτου ταυτίζεται με την μπροστινή όψη του οδηγού όπως συμβαίνει και με το οπίσθιο, το αριστερό και το δεξί μέρος του. Όπως ακριβώς μιλάμε για το μπροστινό και οπίσθιο μέρος του σώματός μας, το πάνω και κάτω, την αριστερή και δεξιά πλευρά, με τον ίδιο τρόπο αντιλαμβανόμαστε ότι τα πονικάμισα, οι καρτέκλες, τα αυτοκίνητα, τα σπίτια και άλλες κατασκευές έχουν πραγματικές μπροστινές και οπίσθιες, πάνω και κάτω, καθώς και αριστερές και δεξιές πλευρές.

Σε ένα πιο γενικό επίπεδο, μεταθέτουμε τον εγωκεντρικό μας προσανατολισμό στον άνθρωπο αυτούσιο. Η εγγύτητά που αισθανόμαστε ψυχολογικά για άλλους συνανθρώπους μάς οδηγεί σε μια ανθρωποκεντρική προοπτική. Η **ανθρωποκεντρική** (anthropocentric) προοπτική μας για τον κόσμο συνάγεται από το γεγονός ότι κύρια ενδιαφερόμαστε για ανθρώπινα όντα σαν εμάς: τις πράξεις τους, τις σκέψεις τους, τις εμπειρίες τους, τα υπάρχοντά τους, τις κινήσεις τους κλπ. Ως ανθρώπινα όντα πάντα καταλαμβάνουμε μια προνομιακή θέση στην περιγραφή των γεγονότων. Όταν ένας άνθρωπος εμπλέκεται σ' ένα γεγονός, συνήθως αναφέρεται πρώτος και αποτελεί το υποκείμενο της πρότασης. Στα παρακάτω παραδείγματα με ένα έμ-

ψυχο υποκειμένο φαίνεται ο συνήθης τρόπος έκφρασης γεγονότων ή καταστάσεων¹:

- (1) α. Αυτή ξέρει το ποίημα απέξω.
 β. Αυτός θα ήθελε λίγο ακόμη γάλα στον καφέ του.
 γ. Εγώ έχασα τους φακούς επαφής μου.

Μόνον όταν υπάρχει ιδιαίτερη έμφαση στο αντικείμενο προτιμάται μια μη ανθρώπινη οντότητα από μια ανθρώπινη και γίνεται υποκειμένο μιας πρότασης. Συνεπώς, όταν ένας δάσκαλος αποστασιοποιείται νοερά από τους μαθητές του, υπάρχει πιθανότητα να πει *Αυτό το ποίημα πρέπει να το μάθετε απέξω όλοι μέχρι αύριο*, αλλά επειδή δεν είναι δυνατό να αποστασιοποιηθούμε από τους εαυτούς μας, δεν είναι δυνατό να πούμε **Αυτό το ποίημα έχει μαθευτεί απέξω από μένα* (σημείωση: ο αστερίσκος μπροστά από μια γλωσσική έκφραση, ως γνωστό, δηλώνει ότι δεν είναι σωστή).

Αλλά η ανθρώπινη υπόσταση κατέχει εξέχουσα θέση και σε άλλες περιοχές της γραμματικής. Πολλές γλώσσες, π.χ. η Αγγλική, έχουν ειδικές προσωπικές αντωνυμίες για αρσενικά και θηλυκά (π.χ. *he* και *she* σε αντίθεση με το *it*), ειδικές ερωτηματικές και αναφορικές αντωνυμίες που αναφέρονται σε ανθρώπους σε αντίθεση με τα πράγματα (*who*, *whose*² και *whom* σε αντίθεση με το *which*) και έναν ειδικό κτητικό τύπο για ανθρώπους (*the man's coat* 'το παλτό του άνδρα' αλλά όχι **the house's roof* 'η στέγη του σπιτιού').

Οι παρακάτω προτάσεις της Αγγλικής απεικονίζουν μια λιγότερο εμφανή περιπτωση ανθρωποκεντρικότητας:

- (2) α. His house got broken into.
 'Διέρρηξαν το σπίτι του'

1. Τα τρία παραδείγματα στο (1) ίσως φαίνονται παράξενα λόγω του ότι στα Ελληνικά όταν το υποκειμένο είναι αντωνυμία ενσωματώνεται στην κατάληξη του ρήματος και, εκτός από περιπτώσεις έμφασης, δεν αναφέρεται. Η παρουσία των αντωνυμιών στα παραδείγματα γίνεται για λόγους μεταφραστικής πιστότητας των αντίστοιχων παραδειγμάτων της Αγγλικής:

- a. *She* knows the poem by heart
 b. *He* would like some more milk in his coffee
 c. *I* lost my contact lenses.

2. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ειδικά το *whose* χρησιμοποιείται όχι μόνο για ανθρώπους αλλά και για πράγματα, παρότι η συγκεκριμένη χρήση δεν είναι αρεστή σε πολλούς (Λεξικό Collins Cobuild).

- β. ?The house got broken into.
 ‘Διέρρηξαν το σπίτι’
- γ. ??The house got burnt down.
 ‘Το σπίτι κάηκε τελείως’

Οι παραπάνω προτάσεις με το ρήμα *get* + παθητικοποίηση δείχνουν μια κλίμακα αποδεκτότητας: το *get* + παθητικοποίηση είναι απόλυτα αποδεκτό στο (2α), λιγότερο αποδεκτό στο (2β) και μόλις και μετά βίας αποδεκτό στο (2γ). Αυτό που καθορίζει την αποδοχή του *get* + παθητικοποίηση είναι ο βαθμός της ανθρώπινης εμπλοκής στο συγκεκριμένο γεγονός.³

1.2.2. Η αρχή της εικονικότητας στη γλώσσα

Η **αρχή της εικονικότητας** (principle of iconicity) στη γλώσσα δηλώνει ότι υπάρχει κάποια ομοιότητα ανάμεσα στη γλωσσική μορφή και στο αντικείμενο που αυτή αντιπροσωπεύει, π.χ. η λέξη για ένα πουλί μπορεί να μιμείται τους ήχους που αυτό κάνει, όπως *κούκος*. Τρεις δευτερεύουσες αρχές μπορούν να αποδείξουν την εικονικότητα στη γλώσσα μέσω εκείνων των γλωσσικών εκφράσεων που έχουν σχέση με τη διαδοχική σειρά, την απόσταση και την ποσότητα.

Η **αρχή της διαδοχικής σειράς** (principle of sequential order) είναι ένα φαινόμενο όχι μόνο των χρονικών γεγονότων αλλά και της γραμμικής διευθέτησης των στοιχείων μιας γλωσσικής έκφρασης. Στην απλούστερη της μορφή, η αρχή της εικονικότητας προσδιορίζει τη σειρά δύο ή περισσότερων φράσεων όπως στην ιστορική φράση του Καίσαρα, *Veni, vidi, vici* ‘ἤρθα, είδα, νίκησα’ ή στο διαφημιστικό σλόγκαν της Αγγλικής *Eye it, try it, buy it* ‘Δέστε το, δοκιμάστε το, αγοράστε το’. Εδώ, αν αλλάζαμε τη σειρά, το αποτέλεσμα θα ήταν μια αποτυχία. Αλλά σε άλλες περιπτώσεις αυτό μπορεί να γίνει χωρίς πρόβλημα. Αλλάζοντας τη γραμμική διευθέτηση των παρατακτικών φράσεων της (3α), αυτόματα έχουμε μια διαφορετική ακολουθία γεγονότων (3β):

- (3) α. Η Ελένη παντρεύτηκε και έκανε ένα μωρό.
 β. Η Ελένη έκανε ένα μωρό και παντρεύτηκε.

3. Ας σημειωθεί ότι η απόδοση των προτάσεων στο (2) στην Ελληνική δεν αποδεικνύει το φαινόμενο αυτό διότι η δομή *get* + παθητικοποίηση δεν υφίσταται στην Ελληνική.

Ο ίδιος ο σύνδεσμος *και* δε μας λέει τίποτε για την ακολουθία των γεγονότων. Η φυσική σειρά των γεγονότων αντικατοπτρίζεται μόνο από τη σειρά των δύο φράσεων. Αλλά, εάν αντί του *και* χρησιμοποιούσαμε το χρονικό σύνδεσμο *πριν* ή *αφού*, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε το γεγονός είτε με έναν εικονικό τρόπο (4), όπου η γραμμική σειρά σχετίζεται με τη σειρά των γεγονότων είτε με ένα μη εικονικό τρόπο (5), όπου η γραμμική σειρά δε σχετίζεται με τη σειρά των γεγονότων:

- (4) α. Η Ελένη παντρεύτηκε *πριν* κάνει μωρό.
β. *Αφού* έκανε το μωρό, η Ελένη παντρεύτηκε.
- (5) α. *Πριν* κάνει μωρό, η Ελένη παντρεύτηκε.
β. Η Ελένη έκανε μωρό, *αφού* παντρεύτηκε.

Η εικονικότητα της διαδοχικής σειράς είναι επίσης εμφανής στη δομή μιας πρότασης. Έτσι, οι παρακάτω προτάσεις, ενώ έχουν τις ίδιες λέξεις έχουν διαφορετικές σημασίες λόγω της διαφορετικής σειράς του επιθέτου *πράσινο*:

- (6) α. Ο Νίκος έβαψε την *πράσινη* πόρτα.
β. Ο Νίκος έβαψε την πόρτα *πράσινη*.

Στο (6α), η πόρτα ήταν ήδη πράσινη και μετά βάφτηκε ξανά, αλλά δε γνωρίζουμε τι χρώμα βάφτηκε. Στο (6β), δε γνωρίζουμε το αρχικό χρώμα της πόρτας, αλλά γνωρίζουμε ότι κατέληξε πράσινη. Η θέση των επιθέτων στην Ελληνική όπως και στην Αγγλική είναι συνήθως μπροστά από το ουσιαστικό που προσδιορίζουν όπως στο (6α). Η θέση μετά το ουσιαστικό στο (6β) αντανακλά εικονικά μια καταληκτική και, συνεπώς, μεταγενέστερη κατάσταση στο χρώμα της πόρτας.

Η αρχή της εικονικότητας επίσης προσδιορίζει τη διαδοχική σειρά των στοιχείων σε “δυσαδικές” εκφράσεις που αντανακλούν χρονική διαδοχή:

- (7) α. τώρα ή ποτέ, αργά ή γρήγορα, μέρα και νύχτα, σήμερα ή αύριο, χτες ή προχτές.
β. αιτία και αποτέλεσμα, δοκιμή και λάθος, δούναι και λαβείν, κάτσε και θα δούμε.

Αντίστοιχες εκφράσεις υπάρχουν και στην Αγγλική:

- (7') α. now or never, sooner or later, day and night, now and then.

- b. cause and effect, trial and error, give and take, wait and see, hit and run ‘χτυτώ με το αυτοκίνητο και εγκαταλείπω το θύμα’, pick and mix ‘επιλέγω και αναμειγνύω’, cash and carry ‘πληρώνω και τα μεταφέρω μόνος/η’, park and ride ‘παρκάρω το αυτοκίνητό μου και φεύγω με άλλο μεταφορικό μέσο’.

Όλες αυτές οι δυαδικές εκφράσεις είναι μη αναστρέψιμες. Κατά κανόνα, δε μιλάμε για **ποτέ ή τώρα* ή **αποτέλεσμα και αιτία*. Τέτοιες αναστροφές είναι πιθανές μόνο για ειδικά επικοινωνιακά εφέ, π.χ. για να προσελκύσουν την προσοχή στη συγκεκριμένη έκφραση. Η πρώτη ομάδα αυτών των δυαδικών εκφράσεων αναφέρεται σε καθαρά χρονικές ακολουθίες. Η δεύτερη ομάδα περιγράφει γεγονότα που απλώς λαβαίνουν χώρα με τη σειρά με την οποία εκφράζονται.

Η **σειρά των όρων** (word order) του υποκειμένου, του ρήματος και του αντικειμένου μιας πρότασης παρέχει επιπλέον στοιχεία που στηρίζουν την αρχή της εικονικότητας. Σχεδόν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου το υποκείμενο προηγείται του αντικειμένου. Το υποκείμενο (Υ), το ρήμα (Ρ) και το αντικείμενο (Α) μιας πρότασης θεωρητικά μπορούν να διαταχθούν με έξι διαφορετικούς τρόπους: ΥΡΑ, ΥΑΡ, ΡΥΑ, ΑΥΡ, ΑΡΥ, ΡΑΥ. Οι πρώτες τρεις διατάξεις είναι και οι πλέον ευρέως χρησιμοποιούμενες (σημείωση: οι ελληνικές προτάσεις είναι λέξη προς λέξη μεταφράσεις των ξενόγλωσσων προτάσεων):

- (8) α. ΥΡΑ: The lawyer wrote the letter.
 ‘Ο δικηγόρος έγραψε το γράμμα’
 β. ΥΑΡ: (*Er weiß, daß*) *der Anwalt den Brief schrieb.*
 ‘Ξέρει ότι ο δικηγόρος το γράμμα έγραψε’
 γ. ΡΥΑ: (*Endlich*) *schrieb der Anwalt den Brief.*
 ‘Τελικά έγραψε ο δικηγόρος το γράμμα’

Η Αγγλική και οι Λατινογενείς γλώσσες έχουν σταθερή σειρά όρων και επιτρέπουν μόνο τη διάταξη ΥΡΑ. Η Γερμανική, η Ολλανδική και οι Σκανδιναβικές γλώσσες έχουν επιπλέον και τη δυνατότητα των δύο άλλων διατάξεων: έχουν δηλαδή τη σειρά ΥΡΑ στις κύριες προτάσεις (8α), ΥΑΡ στις δευτερεύουσες (8β) και ΡΥΑ μετά από επιρρήματα ή επιρρηματικές προτάσεις (8γ). Η υπερβολικά μεγάλη συχνότητα της θέσης του υποκειμένου πριν από το αντικείμενο στις διάφορες γλώσσες του κόσμου οφείλεται στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται την εσωτερική δομή των γεγονότων: τα γεγονότα συνήθως

περιγράφουν πράξεις στις οποίες μια οντότητα επενεργεί σε μια άλλη. Η ενεργούσα οντότητα εκφράζεται με το υποκείμενο της πρότασης και η δράση της λαβαίνει χώρα πριν από την έκφραση του αποτελέσματός της που είναι το αντικείμενο.

Η **αρχή της απόστασης** (principle of distance) ευθύνεται για το γεγονός ότι πράγματα συνδεδεμένα εννοιολογικά τείνουν να τοποθετούνται μαζί και γλωσσικά και, πράγματα που δεν είναι συνδεδεμένα, αποστασιοποιούνται. Αυτή η αρχή εξηγεί τη διάσταση στη γραμματικότητα στο επόμενο ζεύγος των προτάσεων:

- (9) α. Μία θορυβώδης παρέα βρισκόταν γύρω από το μπαρ.
β. Μία παρέα νεαρών που έκαναν φασαρία βρισκόνταν γύρω από το μπαρ.

Στην πρόταση (9α) το ουσιαστικό του ενικού αριθμού *παρέα* συμφωνεί στον αριθμό με το ρήμα του ενικού που ακολουθεί. Στην πρόταση (9β) το ουσιαστικό *παρέα* βρίσκεται σε κάποια απόσταση από το ρήμα, το οποίο τώρα συμφωνεί με το ουσιαστικό πληθυντικού αριθμού *νεαρών*. Στην Αγγλική με ορισμένες ποσοτικές εκφράσεις όπως *a number of students* ‘ένας αριθμός φοιτητών’ και *a lot of people* ‘πλήθος ανθρώπων’, η συμφωνία με το ρήμα στον πληθυντικό αριθμό έχει επικρατήσει ως κανόνας της γραμματικής, ενώ αντίθετα η Ελληνική επιτρέπει και ενικό και πληθυντικό αριθμό του ρήματος.

Η αρχή της απόστασης επίσης ευθύνεται για τους διάφορους τύπους δευτερευουσών προτάσεων που ακολουθούν το ρήμα μιας κύριας πρότασης. Η Αγγλική έχει, μεταξύ άλλων, τρεις τύπους δευτερευουσών προτάσεων μετά από ένα κύριο ρήμα: μία πρόταση χωρίς το *to* (10α), μία πρόταση με το *to* (10β) και μία πρόταση με το *that* (10γ):

- (10) α. I made *her* leave.
‘Την ανάγκασα να φύγει’
β. I wanted *her to* leave.
‘Ηθελα να φύγει’
γ. I hoped *that she would* leave.
‘Ηλπιζα ότι θα έφευγε’

Στο (10α) το υποκείμενο *I* επηρεάζει άμεσα το άλλο άτομο και, συνεπώς, υπάρχει ελάχιστη απόσταση ανάμεσα στα δύο ρήματα. Στο (10β) η επιθυμία του υποκειμένου ενδεχομένως να έχει κάποια έμμεση επίδραση στο άλλο άτομο και, συνεπώς, η απόσταση ανάμεσα στα ρήμα-

τα είναι μεγαλύτερη. Στο (10γ) δεν υπάρχει καμία απολύτως επίδραση στο άλλο άτομο και, ως εκ τούτου, η απόσταση ανάμεσα στα ρήματα είναι η μεγαλύτερη δυνατή.

Σαν ένα τελευταίο παράδειγμα εικονικής απόστασης μπορούμε να δούμε το δικαίωμα επιλογής της Αγγλικής ανάμεσα στη δομή με έμμεσο αντικείμενο και στη δομή με τη φράση *to*, γνωστή ως “δοτική εναλλαγή” (dative alternation) όπως:

- (11) α. Romeo sent *his girlfriend* a valentine card.
 ‘Ο Romeo έστειλε στη φίλη του μία κάρτα valentine’
 β. Romeo sent a valentine card *to his girlfriend*.
 ‘Ο Romeo έστειλε μία κάρτα valentine στη φίλη του’

Η μικρότερη γλωσσική απόσταση ανάμεσα στο *sent* και στο *his girlfriend* στο (11α) δηλώνει ότι η φίλη του όντως έλαβε την κάρτα valentine, ενώ η μεγαλύτερη απόσταση ανάμεσα στο ρήμα και στη φράση *to* στο (11β) αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο για το αν αυτή έλαβε ποτέ την κάρτα. Το ίδιο φαίνεται να ισχύει και στην Ελληνική όπως προκύπτει από τις αποδόσεις των προτάσεων της Αγγλικής.

Η **εικονική αρχή της ποσότητας** (iconic principle of quantity) ευθύνεται για την τάση μας να συσχετίζουμε πολλή μορφή με πολλή σημασία και αντίθετα λίγη μορφή με λίγη σημασία. Παρατηρώντας τον ήχο *a* στη λέξη *μεγάλη* όπως στο παράδειγμα *Είναι μια μεγάααααλη ιστορία* εικονικά εκφράζουμε την ιδέα μιας “υπερβολικά μεγάλης” ιστορίας. Η ίδια αρχή εφαρμόζεται από τα μικρά παιδιά που εκφράζουν την έννοια του πληθυντικού αριθμού *δέντρα* επαναλαμβάνοντας τη λέξη *δέντρο* πολλές φορές: *Δες, μπαμπά, ένα δέντρο και ένα άλλο δέντρο και ένα άλλο δέντρο*.

Αυτή η στρατηγική της επανάληψης χρησιμοποιείται συστηματικά σε πολλές γλώσσες: π.χ. *cow-cow* ‘αγελάδα-αγελάδα’ στη γλώσσα Zulu σημαίνει ‘αγελάδες’, *wilwil* (wheel-wheel) ‘τροχός-τροχός’ στην Tok Pisin σημαίνει ‘ποδήλατο’ και *plek-plek* (place-place) ‘μέρος-μέρος’ στην Afrikaans σημαίνει ‘σε πολλά μέρη’. Αυτός ο εικονικός μηχανισμός της επανάληψης είναι γνωστός ως **αναδιπλασιασμός** (reduplication). Ο αναδιπλασιασμός βεβαίως δεν είναι ένας πολύ οικονομικός τρόπος έκφρασης της ιδέας της “μεγαλύτερης ποσότητας”. Οι περισσότερες γλώσσες έχουν αναπτύξει πιο αποτελεσματικούς συμβολικούς τρόπους για να εκφράσουν την έννοια του πληθυντικού.

Η αρχή της ποσότητας εμφανίζεται επίσης σε στρατηγικές ευγένει-

ας σύμφωνα με τη ρήση ‘η ευγένεια απαιτεί να λέμε λίγα πράγματα παραπάνω’. Έτσι, οι επιπρόσθετοι γλωσσικοί τύποι στα παρακάτω παραδείγματα⁴ αποσκοπούν στο να αυξήσουν το σεβασμό προς τον ακροατή:

- (12) α. No smoking.
‘Απαγορεύεται το κάπνισμα’
- β. Don’t smoke, will you?
‘Μην καπνίζετε, εντάξει;’
- γ. Would you mind not smoking here, please.
‘Θα σας πείραζε να μην καπνίζετε/καπνίζατε εδώ, παρακαλώ’
- δ. Customers are requested to refrain from smoking if they can. (notice at Harrods)
‘Παρακαλούνται οι πελάτες να μην καπνίζουν εάν μπορούν’. (πινακίδα στο κατάστημα Harrods)
- ε. We would appreciate if you could refrain from smoking cigars and pipes as it can be disturbing to other diners. Thank you. (notice at Clos du Roi, Bath)
‘Θα σας ήμασταν ευγνώμονες αν δεν καπνίζατε πούρα και πίπες, επειδή μπορεί να ενοχληθούν οι άλλοι πελάτες. Σας ευχαριστούμε’. (πινακίδα στο Clos du Roi στο Bath της Αγγλίας)

Η χρήση φράσεων που περιέχουν πολλές λέξεις επίσης δείχνει τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι προσπαθούν να δώσουν μεγαλύτερη βαρύτητα σ’ ένα θέμα:

- (13) α. Είχα την τύχη και την τιμή να τον γνωρίσω.
β. Κατά τη γνώμη μου δεν είναι αδικαιολόγητο να υποθέσουμε ότι ...

Ο επιτηδευμένος τρόπος ομιλίας και οι “άνευ νοήματος εκφράσεις”, όπως οι παραπάνω, έχουν επανειλημμένα υποστεί κριτική από τους κριτικούς της λογοτεχνίας και από τους υποστηρικτές της καθαρότητας της γλώσσας. Ο Orwell στο δοκίμιό του “Η Πολιτική και η Αγγλική γλώσσα” παραθέτει ως ένδειξη γλωσσικής κατάχρησης το *In my*

4. Τα αγγλικά παραδείγματα ισχύουν, όπως δείχνει και η μετάφρασή τους, και για τα Ελληνικά.

opinion it is a not unjustified assumption that ..., μετάφραση του οποίου είναι το (13β). Ισχυρίζεται πως είναι ευκολότερο να λεχθούν τέτοιες προτάσεις αντί του *I think* ‘νομίζω’.

Η αρχή της ποσότητας επίσης δηλώνει ότι λίγο νόημα απαιτεί λίγη μορφή. Αυτό ακριβώς συμβαίνει με πληροφορία που αισθανόμαστε πως είναι περιττή. Έτσι, χρησιμοποιούμε τη λιγότερο σαφή μορφή στο (14α) παρά την περισσότερη σαφή εκδοχή της στο (14β):

- (14) α. Ο Νίκος είπε ότι δεν είχε χρήματα και το ίδιο είπε και η φίλη του.
 β. Ο Νίκος είπε ότι δεν είχε χρήματα και η φίλη του είπε ότι ούτε κι αυτή είχε χρήματα.

Η μορφή *το ίδιο* στο (14α) αντικαθιστά ολόκληρη τη ρηματική έκφραση που ακολουθεί το υποκείμενο *φίλη*. Ένας αριθμός συντακτικών φαινομένων, όπως η χρήση των αντωνυμιών και των ελλειπτικών προτάσεων, οφείλονται στην εφαρμογή της αρχής της ποσότητας. Αντίθετα, εάν χρησιμοποιούνται πλήρεις προτάσεις με περιττά στοιχεία όπως στο (14β), τότε αυτές εκφράζουν την ίδια ιδέα με την ελλειπτική πρόταση αλλά επιπλέον συνήθως εκφράζουν έμφαση, ειρωνεία ή μια αρνητική στάση.

1.2.3. Η αρχή της συμβολικότητας στη γλώσσα

Η **αρχή της συμβολικότητας** (principle of symbolcity) αναφέρεται στη συμβατική σύζευξη μορφής και σημασίας, όπως τυπικά συναντάται στο σύνολο των λέξεων μιας γλώσσας. Η έννοια “σπίτι” αποδίδεται ως *house* στην Αγγλική, *Haus* στη Γερμανική, *huis* στην Ολλανδική, *casa* στην Ιταλική και Ισπανική, *maison* στη Γαλλική, *talo* στη Φινλανδική, *dom* στη Ρωσική κλπ. Φυσικά, δεν υπάρχει τίποτε στη μορφή αυτών των λέξεων που τις κάνει κατάλληλες να εκφράσουν την έννοια “σπίτι”. Θα μπορούσαν μάλιστα να εκφράζουν κάτι τελείως διαφορετικό σε μια άλλη γλώσσα: για παράδειγμα, ο τύπος *kaas* στην Ολλανδική που ηχεί σαν την Ιταλική *casa*, σημαίνει “τυρί” και η Γερμανική λέξη *Dom* δε σημαίνει “σπίτι” αλλά “μητροπολιτικός ναός”. Αυτός είναι ένας από τους λόγους που ο δεσμός μεταξύ μορφής και σημασίας των συμβολικών σημείων χαρακτηρίστηκε ως **αυθαίρετος** (arbitrary) από τον ιδρυτή της μοντέρνας γλωσσολογίας Ferdinand de Saussure. Συχνά, σημεία τα οποία αρχικά είχαν κάποια σημασία, με το πέρασμα του χρόνου έγιναν αυθαίρετα: τα